

TURISTIČKA
ZAJEDNICA
GRADA ZADRA

GRAD
ZADAR

Organizacija Ujedinjenih
naroda za obrazovanje,
znanost i kulturu

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Venecijanski obrambeni sustav 16. i 17.
stoljeća: Stato da Terra – zapadni Stato da Mar

Venetian Works of Defence
between 16th and 17th centuries:
Stato da Terra – western Stato da Mar
inscribed on the World Heritage List in 2017

Zadara

Obrambeni
sustav Zadra
– svjetska
baština
UNESCO-a

REGIJA ZADAR

An aerial photograph of Zadar, Croatia, taken at sunset. The sun is a bright, glowing orb in the upper center, casting a warm orange and yellow light across the sky and the water of the Zadar Channel. In the foreground, the city of Zadar is visible, with its buildings and streets. A prominent yellow building is in the lower right. In the middle ground, the Zadar Fortress (Stato da Terra) is visible, a large stone structure with a central dome. The water is calm, reflecting the colors of the sky. The overall mood is peaceful and scenic.

Venecijanski obrambeni sustav 16. i 17. stoljeća – svjetska baština UNESCO-a

Obrambeni sustav Zadra dio je serijskoga dobra upisanoga na Listu svjetske baštine UNESCO-a pod nazivom Venecijanski obrambeni sustav 16. i 17. stoljeća: Stato da Terra – zapadni Stato da Mar

Među brojnim kulturno-povijesnim spomenicima Zadra izdvaja se gradski fortifikacijski sustav građen tijekom renesanse, prepoznat kao kulturno dobro vrijedno za cijelo čovječanstvo.

Obrambeni sustav Zadra dio je serijskoga dobra upisanoga na Listu svjetske baštine UNESCO-a pod nazivom Venecijanski obrambeni sustav 16. i 17. stoljeća: Stato da Terra – zapadni Stato da Mar. Radi se o višenacionalnom upisu koji se rasprostire na šest lokaliteta u tri države: Italiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Hrvatski lokaliteti Obrambeni sustav Zadra i Tvrđava sv. Nikole u Šibeniku upisani su na Listu zajedno s Utvrđenim gradom Bergamom (IT), Utvrđenim gradom Peschiera del Garda (IT), gradom tvrđavom Palmanova (IT) i Utvrđenim gradom Kotorom (CG). Upis Zadra i Šibenika vodio je tim stručnjaka predvođen konzervatorom Miljenkom Domijanom. Godine 2017. u Krakovu (PL), na 41. sjednici Odbora za svjetsku baštinu UNESCO-a donesena je odluka o upisu; prisutni su bili predstavnici Grada Zadra i gradonačelnik Branko Dukić. Partneri serijskog upisa formirali su zajedničko tajništvo u Bergamu te Koordinacijsku grupu koja predstavlja radno tijelo koje upravlja obavezama lokaliteta. Od 2021. godine Grad Zadar je preuzeo predsjedavanje ovom grupom, a Upravni odjel za kulturu i šport sudjeluje u radu skupine.

Upisani gradovi, odnosno njihove gradske zidine i utvrde, predstavljaju organizaciju, oblikovanje, adaptaciju i provedbu inovativnog tzv. alla moderna modela vojne arhitekture, čija je zadaća bila stvaranje mreže u svrhu obrane trgovačkih putova i luka na Jadranu i istočnom Mediteranu. Fortifikacijske građevine koje je izgradila Mletačka Republika (Venecija) od 16. do 17. stoljeća, rasprostiru se na više od tisuću kilometara, od Lombardije u Italiji do samoga juga na istočnoj obali Jadranskoga mora. Kopnene fortifikacije koje su štitile Mletačku Republiku od europskih sila na sjeverozapadu poznate su kao Stato da Terra, dok su fortifikacije Stato da Mar štitile mletačke pomorske putove i luke od Jadranskoga mora prema Levantu.

Uvođenje topova i baruta u metodologiju ratovanja početkom novoga vijeka dovelo je do velike promjene u vojnim tehnikama i arhitekturi. Umjesto srednjovjekovnih ravnih i visokih zidina s kruništem na vrhu, grade se masivni zidovi kojima se prostor između vanjskog i unutarnjeg lica ispunjava tonama zemlje koje služe kao amortizacija pri udaru topovske kugle. Te fortifikacije prepoznaju se u zakrivljenosti zidnog plašta – što je upravo karakteristika tzv. alla moderna gradnje, obogaćene bastionima i ostalim karakterističnim oblikovnim elementima koji su se proširili diljem Europe.

- 1** Branko Dukić, gradonačelnik Zadra, konzervator Miljenko Domijan i Goran Pauk, župan Šibensko-kninske županije prilikom proglašenja upisa na UNESCO-ovu listu, u Krakovu 2017. godine
- 2** Karta lokaliteta Venecijanski obrambeni sustav 16. i 17. stoljeća upisanog na Listu svjetske baštine UNESCO-a

unesco

World Heritage site

Venetian Works of Defence
between the 16th and the
17th Centuries: Stato da Terra
- Western Stato da Mar

Obrambeni sustav Zadra

Grad Zadar bio je tijekom povijesti glavni grad predrimске Liburnije, zatim bizantske teme Dalmacije, a onda i mletačke, francuske te austrijske Dalmacije. Impresivna povijest gradskih fortifikacija dulja je od dva tisućljeća.

U razdoblju uprave Mletačke Republike, Zadar je bio najveća i najjača utvrda u Stato da Mar. Zbog strateške pozicije na istočnoj strani Jadranskoga mora, na položaju važnom za pomorske putove, Zadar je bio glavno uporište za mletačku flotu, od Venecije do Krfa; služio je kao predzid Serenissime za nadzor plovidbe, opskrbu mornarice i zaustavljanje gusara na polovici Jadrana. Kao iznimno važan grad drevne tradicije, vrlo povoljno

- 1** Pogled sa bastiona Citadela na kartinu do Kopnenih vrata i lučicu Foša
- 2** Dio utvrde Forte, pogled s istoka

smješten na poluotoku sa zaštićenom lukom, Zadar je imao srednjovjekovne fortifikacije i u vrijeme kad je Venecija došla u posjed Dalmacije početkom 15. stoljeća. Međutim, zbog novoga načina ratovanja, odnosno uvođenja topništva, bilo ih je potrebno zamijeniti novima; zato su se tijekom 16. stoljeća provodili opsežni građevinski radovi izgradnje novoga sustava. Obrambeni sustav grada Zadra primjer je fortifikacije alla moderna, a sastoji se od dva osnovna elementa: gradskih zidina s bastionima i vanjske utvrde Forte, koja je branila grad na mjestu na kojemu se poluotok spaja s kopnom.

Venecija 1537. godine u Zadar šalje Michelea Sanmichelija, tadašnjega glavnog mletačkog arhitekta. On je izmijenio izvorni projekt koji je osmislio Francesco Maria della Rovere. Michele Sanmicheli tvorac je i osnovnoga rasporeda bastiona i kortina. Upravo je on odlučio gdje će biti smještena glavna gradska vrata, Porta Terraferma, dok je njegov nećak

Giangirolamo Sanmicheli, također slavni mletački graditelj, nadzirao provedbu gradnje. Poslije Michelea i Giangirolama Sanmichelija, u Zadru radi Sforza Pallavicino. On je tvorac utvrde Forte na jugoistočnoj strani stare gradske jezgre. Sa svake strane utvrde Forte prokopan je kanal ispunjen morskom vodom, čime je osnažena gradska obrana.

Opisanim intervencijama Zadar je dobio dovoljno snažne fortifikacije koje nisu trebale dogradnje sve do kraja mletačkoga razdoblja.

Iz tipološke perspektive, sustav čine najvažniji fortifikacijski elementi obrane grada, izgrađeni prema nacrtima nekih od vodećih predstavnika mletačke obrambene arhitekture alla moderna. Površina zadarskoga sustava zauzima 11,19 ha, a ukupna površina s kontaktnom (buffer) zonom je 240,45 ha.

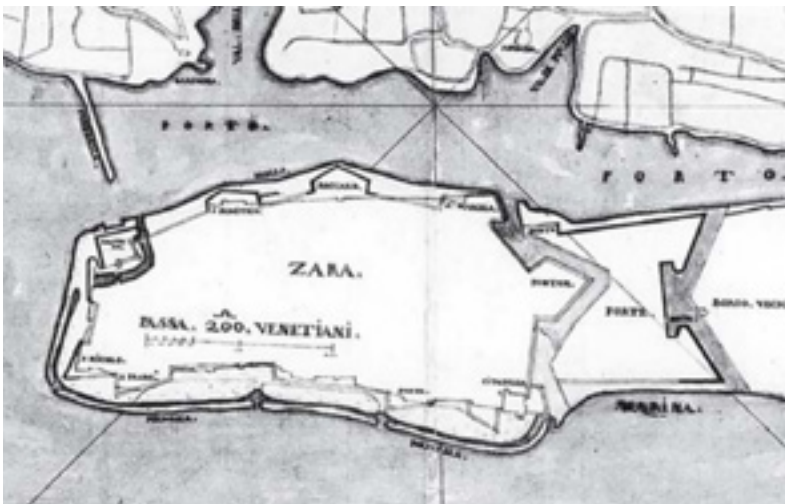

Gradske zidine sa bastionima

U 16. stoljeću Mletačka Republika (Venecija) pokreće gradnju novoga plašta bedema koji će zamijeniti postojeće dotrajale srednjovjekovne zidine suvremenim utvrdama prilagođenima obrani od napada topništvom. Teorija renesansnog utvrđivanja zahtijevala je gradnju novoga fortifikacijskog sustava opremljenog poligonalnim bastionima povezanim kortinama (ravnim dijelovima zida) koji su podignuti oko grada na poluotoku.

1 Zadar, oko 1570. godine (Kriegsarchiv, Beč)

2 Pogled na grad iz ptičje perspektive, gledano s juga

Utvrda Forte: vangradska tvrđava

Utvrda Forte sagrađena je ispred gradskih zidina i morskog jarka pred njima, na mjestu koje se smatralo najugroženijim za obranu grada. Utvrda je građena od 1567. do 1570., a autor projekta i voditelj gradnje bio je Sforza Pallavicino, mletački kondotjer i graditelj. Prema kopnu utvrda ima frontu od dva polubastiona povezana kordinom: to je oblik koji se naziva kliješta (tenaglia). Na mjestu na kojem je sagrađena dotada je bilo predgrađe (Borgo) koje je posve porušeno, uključujući i četiri crkve koje su se ondje nalazile.

Bastion Ponton (Grimani)

Veliki središnji bastion glavna je obrana grada na istočnoj strani, na mjestu na kojemu se poluotok spaja s kopnom. Taj vrlo važan bastion sagrađen je prije svih ostalih; njegova gradnja počela je još 1537. godine. Od početka je nazivan Ponton (puntone – zašiljen). Osim te karakteristike, izniman je i po materijalu jer je građen pretežito od cigle. Danas se na prostoru toga bastiona nalazi lijep perivoj, uređen 1829. godine kao tada prvi javni perivoj u Dalmaciji.

1 Grb Sforze Pallavicina

2 Zračni snimak Zadra sa utvrdom Forte u prednjem planu

3 Zračni snimak grada s bastionom Ponton u prednjem planu

Kopnena vrata (Porta Terraferma)

U izvornom obliku gradska vrata u Foši bila su zasebna građevina. Od nje je danas sačuvano tek pročelje. Glavna gradska vrata Zadra izgrađena su 1543. godine. To je remek-djelo renesansnog oblikovanja, a bogatstvo i kvaliteta dekorativnih klesarskih elemenata odgovaraju važnosti grada kojem pripadaju. Projekt iznimno lijepe kompozicije pročelja te cijele građevine pripisuje se glavnom inženjeru Mletačke Republike za vojnu izgradnju, Micheleu Sanmicheliju.

- 1 Lav svetog Marka na Kopnenim vratima
- 2 Pogled na Kopenena vrata i srednjovjekovnu kulu u pozadini

Bastion Citadela (Barbakan)

Nakon stjecanja Zadra početkom 15. stoljeća, Mlečani su u sklopu postojećega obrambenog pojasa izgradili i uporište u južnom uglu pojasa zidina. Utvrda je nazvana Citadela; zamijenila je prethodne srednjovjekovne fortifikacije pa su i danas u njezinu sklopu prepoznatljivi ostaci romaničkih utvrđenja iz 12. i 13. stoljeća. Ovaj bastion služio je kao glavna obrana na jugoistočnoj strani grada. Zbog važnosti je obogaćen natpisima i reljefom lava sv. Marka.

- 1 Pogled na bastion Citadela i ulaz u lučicu Foša
- 2 Lav sv. Marka na bastionu Citadela

Bastion sv. Marcele (Moro)

Ovaj veliki bastion podignut je prvi u nizu bastiona na strani gradske luke. Povezan je s bastionom sv. Roka, a izvorno je bio kordinom (ravnim dijelom bedema) povezan i s bastionom Ponton. Taj potez bedema je uklonjen i na njemu je podignuta Škola za obrt i zanate (tzv. zgrada Bakmaz), donedavno Tehnička škola, a od 2023. ondje su odjeli Sveučilišta u Zadru. Na bastionu su sagrađene dvije palače – Drioli i Cosmacendi (u kojoj je danas Muzej antičkog stakla).

1 Bastion svete Marcele i Muzej antičkog stakla na njemu

1

Bastion sv. Roka i bastion sv. Dimitrija

Bastion sv. Roka (nazivan i bastion sv. Krševana) te bastion sv. Dimitrija dva su središnja bastiona na sjevernoj strani grada, koji štite lučku stranu poluotoka. Unutar njih, kao i unutar ostatka bedema, postoje tuneli i unutarnji prostori koji se danas dijelom koriste kao poslovni prostori, a nekad su korišteni i kao skloništa, dok neki zbog neadekvatne visine i uvjeta trenutno nisu u uporabi. U bastionu sv. Roka danas je zadarska ribarnica i skladišni prostori tržnice.

1 Pogled na bastion sv. Roka u prednjem planu i bastion sv. Dimitrija u pozadini

Bastion Kaštel (Castello)

Na ulazu u gradsku luku tijekom srednjega vijeka sagrađena je zasebna utvrda naziva Kaštel, koja je bila odvojena od grada jarkom ispunjenim morem. Tijekom gradnje novoga renesansnog sustava promijenjen joj je izgled te je uklopljena u cjelokupni sustav, a na mjestu nekadašnjega jarka formirana je cisterna za vodu (Trg tri bunara). Do danas je sačuvan tek ulazni dio kule, koji je služio i kao barutana, tzv. Mali arsenal.

- 1 Mali arsenal
- 2 Lučka vrata, unutarnje lice

Lučka vrata (Porta Marina)

Jedna od najvažnijih vrata na lučkoj strani grada nazvana su po svojoj funkciji povezivanja tržnice s lukom, ponekad se nazivaju i Morska vrata, a često se spominju pod imenom obližnje crkve sv. Krševana. Današnji oblik dobila su nakon pobjede kršćanske vojske nad Turcima u Lepantskoj bitci 1573. godine. S unutrašnje strane, vrata se sastoje od elementa rimskog slavoluka (slavoluk Melie Aniane) iznad kojega je velika renesansna ploča kojom se podsjeća na spomenutu pobjedu, a nad njom je reljef sv. Krševana na konju. Na vanjskoj strani vrata nalazi se još jedan reljef krilatog lava, simbola mletačke države.

1

Pet bunara

Renesansni Trg pet bunara zapravo je popločena površina velike cisterne za vodu koja je izgrađena 1578. godine u sklopu gradnje novoga obrambenog sustava. Na tome mjestu vidljivi su sačuvani dijelovi srednjovjekovnih gradskih fortifikacija: gradski zid i kula. Kako je ispred srednjovjekovnog zida već postojao jarak, on je u 16. stoljeću iskorišten i prenamijenjen u cisternu, kako bi grad u slučaju turske opsade osigurao vodu stanovnicima. Trg je sa svojih pet bunarskih kruna jedan od najljepših dijelova grada.

Porporela

Važan element zadarskoga srednjovjekovnog, a onda i novovjekovnog sustava bila je porporela: nasip kamenja do razine morske površine, koji je brodovima onemogućavao približavanje gradskim zidinama. Dijelovi toga obrambenog elementa danas su vidljivi na jugoistočnom kraju rive i uz veliki lukobran na ulazu u gradsku luku do kojega je nekad razvlačen lanac kojim se potpuno onemogućavao ulazak brodovima.

-
- 1 Ostaci porporele uz lukobran na ulazu u gradsku luku Jazine
 - 2 Trg pet bunara i srednjovjekovna kula
-

Suvremene intervencije

U drugoj polovici 19. stoljeća počeo je proces demilitarizacije grada. Godine 1868. austrijska vlast, koja je preuzela upravljanje gradom nakon dokinuća Mletačke Republike, proglasila je Zadar otvorenim gradom. Gradski bedemi s bastionima uklonjeni su na jugozapadnom potezu poluotoka. Time je izmijenjen izgled grada s morske strane, a radove je pratilo i uređenje rive, slavne zadarske promenade uz more. Bastioni na sjevernoj i istočnoj strani, kao i utvrda Forte, preuređeni su u javne perivoje.

U novije vrijeme, nakon upisa zadarskoga obrambenog sustava na Listu svjetske baštine UNESCO-a, provedena je revitalizacija oko 900 metara šetnice na Bedemima zadarskih pobuna, točnije od bastiona sv. Marcela do bastiona Kaštel. Intervenciju je proveo Grad Zadar projektom ZADAR BAŠTINI, prema projektu arhitekta Bogdana Marova. S toga poteza, koji Zadrani zovu Muraj, uklonjena je prometnica i parkiralište te je uređena šetnica obogaćena interpretacijskim i edukativnim pločama na kojima su informacije o Obrambenom sustavu Zadra.

- 1 Današnji perivoj Vladimira Nazora uređen je unutar utvrde Forte
- 2 Novouređena šetnica na gradskim zidinama uz gradsku luku

Legenda

1. Porporela - ostaci nasipa
2. Bastion Kaštel
3. Lančana vrata
4. Bastion sv. Dimitrija
5. Lučka vrata
6. Bastion sv. Roka
7. Vrata sv. Roka
8. Bastion sv. Marcele
9. Utvrda Forte
10. Bastion Ponton
11. Trg Pet bunara
12. Kopnena vrata
13. Bastion Citadela

Impressum/ Za izdavača: Turistička zajednica grada Zadra/ Uredništvo: Dina Bušić, Zrinka Brkan Klarin – UO za kulturu i sport Grada Zadra/ Tekst: Zrinka Brkan Klarin – UO za kulturu i sport Grada Zadra/ Lektura: Rosanda Tometić/ Foto: Arhiva Hrvatske turističke zajednice, Arhiva Turističke zajednice grada Zadra, Stipe Surać, Filip Brala, Mladen Radolović Mrlja, Davor Strenja, Fabio Šimić, Velid Jakupović Gricko/ Dizajn: Mladen Košta, Hoba/ Tisak: Printera grupa d.o.o./ © Turistička zajednica grada Zadra 2023, Jurja Barakovića 5, 23000 Zadar, +385 (0) 23 316 166, info@zadar.travel, www.zadar.travel

Otkrijte Zadar uz aplikaciju **SECRET ZADAR!**

Trebate smještaj? Koristite aplikaciju **ZADAR TRAVEL!**

Osjeti Zadar!

www.zadar.travel

HRVATSKA
Puna života

VENETIAN
WORKS
OF DEFENCE
BETWEEN
16TH AND 17TH
CENTURIES
STATE OF ZADAR - ITALY
EUROPEAN UNION

